

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41
Aralık 2015 December 2015
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AFET ILGAZ'IN BİR ROMANI: ÇOCUKLAR DA SAVAŞTI
A NOVEL BY AFET ILGAZ: CHILDREN ALSO FOUGHT

Yasemin ALPER*

Öz

Edebiyat, geçmişten itibaren zevk ve estetik çerçevede gelişip değişerek toplumun gereksinimlerini sözlü ve yazılı olarak karşılayan bir sanat dalıdır. Toplumun önemli bir kısmı olan çocuklara yönelik edebî eserler, çocuk edebiyatı bağlamında da ele alınmaktadır. Çocuklar için yazılan kitapların belli hedeflere yönelik hazırlanması son yıllarda tartışılmaktadır. Çocuk edebiyatı yazarlarının da bu hedefler doğrultusunda çocuğun duygu, düşünce dünyasına katkı sağlamaya, hayal dünyasını yansıtmaya, dil becerilerini geliştirmeye, onlara iyi ve doğru davranışlar kazandırmaya yönelik bir tutum sergilemesi beklenmektedir. Nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun kendisini, çevresini ve dünyayı tanımaya olanak sağlayacağı bilinmektedir. Bu nedenle çocuk kitaplarının önyargılardan arındırılmış olması, insan ve çevrenin -çocuğun yaşına, anlayışına, psikolojisine uygun olarak gerçek hayatta olduğu gibi veya ona yakın bir şekilde- olumlu-olumsuz yönleriyle tanıtılması, ulusal değerleri ele alırken evrensel değerlerin göz ardı edilmemesi, olumsuz davranışlara yol açabilecek iletilerin verilmemesi gibi ölçütlere göre hazırlanması gerekmektedir.

Türk edebiyatında 20. yüzyılın başlarından itibaren yazılan bazı çocuk kitaplarında savaşlarda yaşanan acılar ile birlikte millî bilinç, birlik, beraberlik ve ahlâki değerler öne çıkmıştır. Savaş; sadece o anı yaşayanları değil, aynı zamanda toplumun hislerine tercüman olan sanatçıları da etkilemiştir. Savaş ve onun insanlar üzerindeki etkisini anlatan yazarlardan biri de Afet Ilgaz'dır. Ilgaz'ın çocuk edebiyatı kategorisinde yazdığı *Çocuklar da Savaştı* romanına çocuk kitaplarında bulunması gereken bir takım özellikler çevresinden bakılmış, özellikle millî mücadele döneminin zor şartları altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan çocukların bazı değer ve kavramları yorumlama biçimleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Afet Ilgaz, Savaş, *Çocuklar da Savaştı*.

Abstract

Literature is a branch of art which represents communities' written and oral needs by flowering and changing in a framework of amusement and aesthetics from past to present. Literature pieces written for children who are an important part of the society are examined in the context of children's literature. In the recent years, it has been discussed that books that are written for children must be prepared in line with some specific goals. Children's literature authors are also expected to get in these lines and contribute to children's emotional and thinking nature, reflect their imaginary world, improve their language skills and help them gain good and true behaviors. It is known that qualified children's books enable its readers to recognize itself, its environment and the world around them. Therefore, children's books should be free from prejudices, shall introduce everything as if it was in real life or very close to it in accordance with child's age, understanding, psychology by combining positive-negative aspects, and they must not ignore universal values while teaching national ones and should not give out messages which might lead to negative behaviors.

In Turkish literature, in some of the children's books written after the beginning of 20th century, national consciousness, unity, togetherness and ethical values have been promoted upon the impacts of misery felt by wars. War did not only affect the one who truly experience it but also the artists who articulate the feelings of society. Afet Ilgaz is also one these authors who make the mention of effects of war and its outcomes on people. Ilgaz's "*Çocuklar da Savaştı*" novel, written in children's literature category, has been examined through a number of feature which must be available in children's book and the way how children explained certain values and concepts especially under tough conditions of national independence war has been researched.

Keywords: Children Literature, Afet Ilgaz, War, Children Also Fought (*Çocuklar da Savaştı*).

Giriş

Edebiyat; duygu, düşünce, hayallerin metinlerin kurgu dünyası içinde ve etkili bir şekilde toplumun hemen her kesimine ulaşmada bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu kesimler içinde belki de en hassas grubu çocuklar oluşturmaktadır. Dili, anlatımı, seçilen konuları itibarıyla yeni bir tür olan çocuk edebiyatı, çocukların gelişim döneminden başlayarak onların ruhî ve zihnî durumuna ve anlama seviyelerine uygun olarak hayal güçlerini, duygularını, düşüncelerini, dil becerilerini geliştirmek amacıyla oluşturulmuş bir edebiyattır. Çocuksu bir dille yazılan, çocuğun hayal dünyasını yansıtan veya onların duygu ve düşüncelerini edebiyat vasıtasıyla aktaran eserler; yazarının, çocuğu anlamasının ve ona karşı duyarlı olmasının bir göstergesidir (Haz. Şirin, 2000: 9-10). Aynı zamanda çocuk edebiyatı, çocukların dil becerilerinin, anlama düzeylerinin gelişimine uygun sanatsal değeri olan dilsel ve görsel mesajlarla zenginleştirilen ürünlerin genel adı olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte çocuk edebiyatı eserlerinde yazar, okuyucuların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak ilgi çekici ve canlı bir üslup tercih etmelidir. Böylece anlatılmak istenilenler okuyucuya hissettirilmeli, sezdirilmelidir. Duygu ve düşüncelerin önemi, hayatın içerisinde verilen canlı örneklerle kavratılmalıdır (Sever, 2010: 16-19). Bu eserler; hangi tür

* Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, yaseminalper@sdu.edu.tr

içerisinde ele alınırsa alınsın ele aldıkları konular çocukların hayal dünyasını olumlu yönde geliştirmeye, onlara bazı doğru davranışlar kazandırmaya ve çocuk dünyasının masumluğunu bozmamaya yöneliktir (Arseven, 2005: 51; Karaçam, 2011: 18).

Çocuk edebiyatına ait eserlerin yetişkinler için yazılmış eserler gibi okunup irdelenmesi, anlam boyutunun ontolojik katmanlarda ele alındığı şekliyle çözümlenmesi gerekir. Çocuk edebiyatının öncelikli hedef kitlesi çocuktur, ancak çocuklar için yazılmış bir eser aynı zamanda yetişkinlere de hitap etmelidir. Çünkü yetişkinler bu ürünleri çocuklara ulaştırmada hem aracı hem değerlendirici konumundadırlar (İpşiroğlu, 2007: 174). Çocuk edebiyatı ürünleri, çocuğun duygu, düşünce ve davranış özelliklerinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır. Çocuğun çocukluk çağında aldığı eğitim, yetişkinlik dönemindeki yaşamını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda onun ailesine ve topluma karşı sorumluluk bilinciyle donatılmasına katkı sağlamaktadır. Bu noktadan bakıldığında, çocuk edebiyatı yazarının savunmasız bir varlık olan çocuğu yönlendirmek iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış göstermek gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Kıbrıs, 2000: 2; Uludağ, 2009: 777). Çocuk edebiyatı çocuğun eğitilmesi noktasında yazarına bir sorumluluk yüklerken çocuk edebiyatını sadece ahlâki değer yargularına göre yazılması gereken bir tür olarak algılamak da yanlıştır. Çocuk edebiyatının estetik zevk ve edebî değer taşımaya da dikkat etmek gerekmektedir (Yalçın-Aytaş, 2008: 16-17).

Türk Edebiyatında çocuk edebiyatı kavramına 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar pek fazla rastlanmamaktadır. Çocukların ilgi, beğeni ve seviyelerine uygun yazılmış eserler, ağırlıklı olarak Cumhuriyet döneminden sonra görülmeye başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde yeni değerleri çocuklara kavratma ideali ve bu doğrultuda yetiştirme düşüncesi çocuk edebiyatına yönelişi hızlandırmıştır (Şimşek, 2002: 268). Daha önceki dönemlerde büyükler için yazılmış, içerisinde çocukların bulunduğu eserler, çocukların okuyabildiği türden görülmüştür. Son yıllarda çocukluğun daha fazla önem verilmesi gereken bir dönem olduğu inancı, çocuk psikolojisinin gelişerek çocuğun hislerinin ve olaylara bakışının değer kazanması, çocuk edebiyatının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda çocuk edebiyatını oluşturan eserlerde ortak bazı özellikler görülmektedir.

1. Çocuk Kitaplarının Özellikleri

Türkiye’de çocuk gelişiminin batıda bilinen ve tanımlanan çocukluk imgesine göre sınırlandırılmadığı, her kültürün ve tarihin kendine özgü biçimine göre şekillendiği bilinmektedir. Ayrıca çocukluk, her ülkenin kültürel, toplumsal, ekonomik şartlarına uygun şekilde gelişim göstermektedir (Ahioglu-Lindberg, 2012: 43). Toplumların medeniyet seviyesiyle orantılı olarak çocuklara sağlanan imkânlar da gün geçtikçe artmaktadır. Çocuklar için eğitici gereçler, oyuncaklar, kitaplar onların daha fazla gelişmesine imkân sağlamaktadır. Ancak bunca materyalin arasında çocuğun eğitilmesi, anne-baba veya eğitimcilerin çocuğu eğitime noktasında işlerini güçleştirmektedir. Örneğin; çocuklar için yazılan kitapların hangilerinin okutulup okutulmayacağı veya okutulan kitapların çocuğun davranışını olumlu mu olumsuz mu etkilediği konusu, son yıllarda daha fazla tartışılır hâle gelmiştir (Yörükoğlu, 2011: 93). Bu yönüyle çocuk edebiyatı eserlerine bakılınca çocuk edebiyatının çocuk eğitime katkı sağlayan belli hedeflere yönelik hazırlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunlar:

- *Çocukların ruhsal ihtiyaçlarını (güven duygusu, başarıma ve başarılı olma, bir gruba kabul edilme, sevmeye ve sevilme, öğrenme, oyun ve değişiklik, estetik duygusu) karşılamak*
- *Çocukların değişik yaşlarda ilgi duydukları konuları göz önüne almak*
- *Çocuğun dil gelişimine özen göstermek*
- *Çocuğun algısal gelişimine yardımcı olmak*
- *Sosyal-duygusal gelişimi göz önünde bulundurmak*
- *Kitabın eğlence ve bilgi kaynağı olduğunu öğretmek*
- *Olumlu kişilik gelişimine ortam hazırlamak*
- *Çocukları günlük yaşantının gerçekleri konusunda bilgilendirmek*
- *Çocukların yaratıcı hayal güçlerini uyandırmak vb.*(Gönen, Haz. Şirin, 2000: 43-44)

Bu nitelikleri sağlayan çocuk kitapları; çocukların konuşma, dinleme, okuma, yazma becerilerini geliştirmektedir. Bunların yanı sıra bu kitaplar, çocuğun kendisini, çevresini ve dünyayı tanımasına olanak sağlamaktadır. Ancak Yörükoğlu, çocuk kitaplarında aranacak özelliklerin artırılmasının bir zaman sonra yazarın yaratıcılığını sınırlandıracağından bahsetmiş, çocuk kitaplarında nelerin olması ve olmaması gerektiğini sıralamıştır:

- *Çocuk kitapları her türlü kör inanç ve önyargıdan arınmış olmalıdır. Irk üstünlüğü, din ayrılığı, bağnazlık, dolaylı ya da doğrudan aşılammamalıdır.*
- *Yurt sevgisi gibi ulusal değerler işlenirken evrensel değerler bir kenara itilmemeli, ülkeler arasında düşmanlık ve öç alma duyguları körüklenmemelidir.*

- *Yiğitlik abartılmamalı; çocuklara, yanılmaz insan, üstün insan, her şeyi bilen insan örnekleri sunulmamalıdır. Başka bir deyişle etiyle kemiğiyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla insan tanıtılmalıdır.*
- *Alın yazısı, yazgı gibi insanın boynunu büktüren, savaşım gücünü köstekleyen inanışlara yer verilmemelidir.*
- *Her kitap bir dizi ahlâk yargısıyla sonuçlanmamalıdır (Yörükoğlu, 2011: 94-95) vb.*

Çocuk kitapları, çocuğun bulunduğu yaşa uygun konular dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Kitaplarda kullanılan kelimeler, soyut ve somut kavramlar çocuğun anlama seviyesine uygun olmalıdır. Çocuk edebiyatının temel hedefi çocukta duyarlılık oluşturmak, iyiyi, doğruyu, güzeli göstermek olmalıdır. Bu hedefler çocuğa verilmeye çalışılırken “yerelden evrensel” doğru bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmamıştır. Ayrıca çocuğa; içinde bulunduğu toplumun kültürü, yaşam tarzı gerçekçi bir bakış açısı ve uygun bir üslupla verilerek ona bir nevi yol göstermelidir (Temizyürek, 2014: 301-302). Çocuk kitapları; verdiği iletiler veya içinde hayat bulan kahramanlar yetişkinlerin kendilerine göre doğru buldukları ya da inandıkları ilkeler doğrultusunda değil, insanların demokratik ve insan haklarına saygılı bir yaşam biçimini tüm topluma yerleştirme düşüncesine dayalı bir hassasiyette olmalıdır (Sever, 2002: 31). Çocuk kitabı yazarı kurguladığı dünya ile “çocuğun alımlama ve anlama koşullarını fazlaca zorlamamalıdır” (Dilidüzgün, 1996: 123). Çocuk kitaplarında çoğunlukla konu edinilen değerler, çocuğun iyi bir birey olmasını hedeflemektedir (Erdal, 2009: 3). Çocuk kitapları; hem okuma hem de zamanla yazabilme becerisi kazandırmaya, çocukta ruhsal, fiziksel ve sosyal açıdan olumlu gelişmeler sağlamaya yönelik olmalıdır. Aynı zamanda çocuk kitapları içerik açısından çocuğun sevme, güven duyma, iyilik yapma sorumluluk alma gibi duygularını geliştirmeli ve çocuğa verilmek istenen ana tema doğrudan bir ibret almaya yönelik olarak değil de sezinletmeye yönelik olmalıdır (Kantemir, 1979: 191-198).

Çocuk kitapları, çocuğun psiko-sosyal gelişim dönemlerini göz önünde bulundurarak onların bilgisini artırması, eğitilmesi ve çocuğa yurt sevgisi kazandırması amacı taşınmalıdır (Yüksel, 1987: 91; Karaçam, 2011: 19). Jean Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim* adlı eserinde teknoloji çağında bireylerin eğitim yoluyla zihinsel gelişmeye zorlandığını ve bireyin kişiliğinin ikinci plana itildiğini söylemiştir. Ayrıca Piaget, çocuğun zihinsel gelişimi için onun yaşına göre davranılması ve o yaşa uygun bilgiler verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, çocukları gereksiz gizemci olmaktan kurtardığı gibi geçmişin değerlerine de abartılı yaklaşılmaması gerektiği hususunu belirtmiştir (Piaget, 2004: 10). Çocukların zihinsel, ahlâkî gelişimine katkı sağlayacak olan çocuk edebiyatı ürünlerinin onların yaşına, bilgisine ve kültür seviyesine uygun olması gerekmektedir. Bu eserler yazıldıkları dönemin şartlarına uygun olarak da farklılık göstermektedir. Örneğin; Türk edebiyatında 1908 sonrası yazılan çocuk edebiyatı ürünlerinde yeni neslin yetiştirilmesinde ahlâkî değerler ön planda tutulmuştur. Bununla birlikte savaşlarda yaşanan acılar, zulüm ve katliamlara dikkat çekilmiş, milli bilinç üzerinde durulmuştur (Gurbetoğlu, 2007: 83). Özellikle 1970’li yıllardan itibaren ise yazılan çocuk kitaplarının önemli bir bölümünde çocukların başarılı olmalarını özendirerek, arkadaşlığı, ekip çalışması yapmayı, insanî ve barışçıl bir tutum edinmelerini sağlayacak konular işlenmiştir (Oğuzkan, Haz. Şirin, 2000: 89).

2. Savaşın Edebiyata Yansımaları

Savaş; bir fikri veya inancı aşılama, başka toplumları sömürge yapmaya çalışmak, toprakları paylaşmamak gibi amaçlarla ortaya çıkan, bu durumun sonucunda da ailelerin dağılmasına, açlığa, sefalete, hastalıklara ve küçük büyük demeden milyonlarca insanın ölümüne neden olan felakettir. Savaş, ayrıca potansiyel bir insanlık dramı olduğundan edebiyatın evrensel konu ve olaylarından biri olmuştur (Sınar Çılgın, 2003: 7-8). Bu vaka, savaşı yaşayan ve ona neden olan her milletin edebiyatına yansarak eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Savaş edebiyatının temel kaynakları da savaş konularının işlendiği bu edebî eserler tarafından oluşturulmaktadır (Gülşen, 2008: 86). Savaşı yücelterek kahramanlığı öne çıkaran eserler yazıldığı gibi savaşın tahrip ediciliğini ortaya koyan eserler de vücuda getirilmiştir (Gariper, 2014: 409). Ahmet Refik, *Harb Edebiyatı ve Osmanlı Şairleri* başlıklı yazısında savaşın bir milleti ve edebiyatını nasıl etkilediğini şu cümlelerle belirtir:

Bir milletin mevcudiyetine karşı vurulan darbeleri def için icrâ edilen harp, yalnız tarih kitaplarında makes bulmaz. Bu kahramanlık menkıbeleri milletin âmâk-ı ruhunda muhterem bir mevkii ihraz edebilmek için oraya şiir ve nazmın selsebil âhengi ile aksetmesi icab eder (Çakır, 2004: 7; Refik (Altınay), 1333: 329).

Savaşın sıkıntılarını doğrudan yaşayan halk, savaş edebiyatının kaynakları olarak görülmektedir. Aynı zamanda halkın tarihten bir ibret çıkarması için de kendi geçmişini bilmesi gerekmektedir (Duman-Güreşir, 2009: 34-35). Çocuk şairi olarak adlandırılan Gökhan Akçiçek de bir sanat eserinin çıkış kaynağı olarak yaşanan savaşları, insan ruhuna tesir edecek gelişmeleri, açlık ve sefaletin olumsuz etkisini göstermektedir (Şen, 2008: 721). Özellikle savaşın acılarını aç ve solgun yüzleriyle gösteren çocuklar, cepheye mermi taşıyan kadınlar, daha büyüüp büyümediğini anlamadan ölüme meydan okuyarak savaşa atılan Mehmetçikler; bir savaşın gerçek yüzünü gösterecek, çatışmayı en iyi anlatacak eserlerin kahramanlarıdır (Şehsuvaroğlu, 1937: 14; Duman-Güreşir, 2009: 34). Savaşlar sadece cephelele sınırlı

kalmamıştır. Cephe gerisinde yaşanan acılar, zulümler, göçler yetişkinleri derinden etkilemekle birlikte savaşların çocuklar üzerindeki etkisi çok daha yıkıcı olabilmektedir. Savaşın yıkıcılığına doğrudan maruz kalan çocuklar, çok büyük bir korku ve kaygı içerisine girmektedirler. Gerçekte korku ve kaygı, çocuğun kendisini tehlikelerden korumasına yardımcı yaşamsal bir mekanizmadır. Ancak bu olumsuz duygular, başa çıkılamayacak kadar şiddetli bir hâle gelmesi durumunda çocuğun zihninde travmatik bir etki bırakabilmektedir (Erden-Gürdil, 2009: 2). Savaşın meydana getirdiği bu korku ve çaresizlik sadece o anı yaşayan insanları değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun hissiyatına tercüman olma vazifesi taşıyan sanatçıları da etkilemektedir.

3. Afet Ilgaz ve Çocuklar da Savaştı

Millî mücadele yıllarında da özellikle millî mücadeleye tanıklık eden ve yaşananları gelecek kuşaklara anlatan yazarlar, çocukların savaş esnasında pek çok zorlukla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Çok küçük yaştan itibaren savaş ortamını yaşayan çocuklar, kaldıramayacakları derecede ağır sorumluluklar yüklenmek zorunda kalmışlardır. Bu çocukların bazıları; savaşı cephede yaşarken bazıları da savaşın sonuçları olan açlık, aileden ve sevgiden mahrum olma ve sürekli bir hayat mücadelesi verme gibi zorlayıcı durumlarla karşılaşmışlardır (Sınar, 1997: 189).

Millî mücadele yıllarına bizzat tanıklık etmemesine rağmen savaşı ve onun insanlar üzerindeki etkisini tüm canlılığıyla anlatan yazarlardan biri de Afet Ilgaz'dır. Ilgaz, savaşın doğrudan etkisine maruz kalmamıştır. Ancak yaşadığı dönem itibarıyla savaşın etkisinden yeni kurtulmuş ve kendini toparlamaya çalışan bir ülkede gözlerini dünya açmıştır. Yazar, savaşı yaşayarak eserlerini meydana getirmemesine rağmen okuduğu kaynaklar kendisinin yol göstericisi olmuştur:

Çok zengin kaynaklardan beslenme şansım oldu. Kendimi çok yetersiz hissettiğim zamanlar da oldu ama her zaman, her yaşta, en büyük sıkıntılarda da hayatın yavaşladığı ve sakinleştiği bekleme dönemlerinde de en büyük dostum, yol göstericim, doktorum, hocam hep kitaplar olmuştur (Ilgaz, 1993: 19).

Ilgaz; sadece yazı yazmak veya bir edebî eser ortaya koymak için kitap okunmayacağını, mesleği insan ile ilgili olan her insanın okuması gerektiğini düşünmektedir. Aynı zamanda öğretmenlerin okumayla birlikte bir çocuğu nasıl yetiştirmeleri gerektiğini daha iyi anlayabileceklerini söylemektedir:

Roman ve hikâye, iyi yazıldığı takdirde, insanın yanında olma özelliğini taşımaktadır. Bizim hukukçularımız, özellikle hâkimlerimiz iyi roman okuyucusu olmalıdırlar. Siyasetçilerimiz, bürokratlarımız iyi roman okuyucusu olmalıdırlar. İnsan üzerine bir eğitim almamış olanlar, bir sanat eğitimi almamış olanlar insana iyi davranma ve anlama açısından okumalıdırlar. Öğretmenlerimiz haydi haydi bilmelidirler; çocuğa nasıl davranacağını sanat sayesinde öğrenir, ona verilen sanat eğitimi onu olgunlaştırır, biçimlendirir (Yazbahar, 2011:367).

Afet Ilgaz'ın eserlerinde farklı çevrelerden insanları görmek mümkündür. Ilgaz'ın romanlarında bulunan kişiler, içinde buldukları çevreyle ve eserlerin ortaya konulduğu yıllardaki sosyal, siyasal, toplumsal yapıyla çelişmemektedir (Türüt, 2014: 159). Yazar, eserlerinde insanı bütün yönleriyle incelemeye çalışmış, estetik kaygılardan uzak anlatımıyla yazdıklarında yaşanmışlıklara önem vermiştir (Ar, 2011: 23). Bununla birlikte yazar, yaşanmışlıkları eserlerine olduğu gibi aktarma amacı gütmemiştir:

Yaptığım iş ne gerçeği olduğu gibi yansıtmaktır ne de onu bir takım simgelerle anlatmaktır. Birincisi sanat değil, ikincisi de fazla "sanatkârane" geliyor bana (Muhteremoğlu (Ilgaz), 1965: 213-214).

Ayrıca Ilgaz, bir yazarın yaşadığı toplumun sorunlarıyla ilgilenmesi gerektiğini düşünmektedir:

Bir sanatçı elbette memleket gerçekleriyle ilgilenecek. Ama önce memleketiyle, memleketinde yaşayan milyonlarla, onların "insan" olarak gerçekleriyle ilgilendikten sonra (Ilgaz, 1959: s. 11).

Ilgaz, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasî şartlarına uygun yazmaya gayret etmiştir. Yazdıklarında özellikle millî ve ahlakî değerleri öne çıkarmaya çalışmıştır:

Millî bir tavır geliştirmiş bulunuyorum. Birçok yazar, bunu, mecburî bir yol olarak görüp benimsiyor. Bundan başkası da olmaz; çünkü Türkiye'nin ne kadar büyük ve tehlikeli bir tarihî dönemden geçtiğini görüyorum. Onun için siyasî olarak da yapmakta olduğum şey, Türkiye'nin çıkarı her neyse, Türkiye'ye zarar veren her neyse onları yazmaktır. Falanca bakış açısıyla değil, böyle bir Türkiye taraftarı yazı tarzıdır yapmak istediğim. Doğru bulduklarımı ısrarla yazmak; başka bir şey yapamam, elimden gelen bu (Yazbahar, 2011: 381).

Afet Ilgaz'ın millî bilinç, birlik, beraberlik gibi değerleri öne çıkarmaya çalıştığı ve çocuk edebiyatı türü içerisinde değerlendirilen *Çocuklar da Savaştı* adlı romanı 1979 yılında yayımlanmıştır. On yedi bölümden oluşan roman, millî mücadele döneminde cephe gerisinde kalan çocuk, kadın, yaşlıların yaşamlarını sürdürdükleri olumsuz koşulları göstermekte ve savaşın insanları etkileme boyutlarını gözler önüne sermektedir. Romandaki olaylar Balıkesir ve çevresinde geçmektedir. Kocası savaşa gitmiş bir kadın olan Ünzüle; çocukları Kemal, Ümmü ve Hüseyin ile birlikte yaşarlar. Köyün tarlaları çekirge istilasına uğramış bölge de düşman işgali altındadır. Ünzüle, belli aralıklarla çevre köylere ve kasabalara erzak toplamaya gider. Günlerce aç ve annesiz kalan çocuklar için en büyük mutluluk, annelerinin yiyeceklerle birlikte döndüğü zamandır. Annelerinin eve gelmesiyle çocukların hayatları hareket ve anlam kazanır. Bir gün çeşmede su sırasında Kemal, bir kadın tarafından dövülür. Ünzüle, çamaşır yıkamaya gittikleri yerde

Gülsüm adındaki bu kadınla karşılaşır ve tartışma sonunda birbirlerini döverler. Ünzüle, bu kadının boynundaki altın kısığını¹ kayalıklara doğru fırlatır. Kavga son bulur ama Ünzüle, muhtarın yakını olan Gülsüm ile yaptığı kavgadan rahatsız olur ve birkaç günlüğüne bir akrabasının yanına yaylaya gider. Ünzüle orada da çocuklarının, babannelerinin bahçesinden ayva kopardıklarını, babannelerinin de buna kızdığını öğrenince birlikte tekrar köye dönerler. Muhtar, Ünzüle'nin Gülsüm'le yaptığı kavgadan dolayı Ünzüle'yi Kuvayı Millîye'ye katılacak olan çetecilere yardım ettiği gerekçesiyle düşman askerlerine ihbar eder. Düşman askerleri tarafından evleri yakılan ve anneleri götürülen çocuklar, komşularının yanına sığınır. Anneleri birkaç yaşlı tutuklunun içinde tek kadındır. Başına gelebilecek kötülüklerin endişesiyle kaçmaya karar verir. Kaçtığı esnada düşman askerinin attığı bir kurşunla da ölür. Annelerinin öldüğünden haberi olmayan Kemal, arkadaşı Mahir ile birlikte Kuvayı Millîye'ye katılacak olan çetecileri aramaya karar verir. Kardeşlerini komşularına emanet ederek arkadaşı Mahir ile birlikte çetecilerin lideri Kara Kadir'in (Efe) yanına giderler. Çocukların amacı, Gülsüm'ün altın kolyesini Efe'nin yardımıyla bulmaktır. Kadir Efe altın kolyeyi bulursa onun bir kısmını çocuklara verecektir. Böylece Kemal, yanan evlerini tamir ettirecektir. Annesinin de suçsuz olduğu anlaşılınca köye geri dönecek, sıkıntılı da olsa yeni bir hayat kurabileceklerdir. Efe'nin yaşadığı yere ulaşan çocuklar, başlarından geçenleri Efe'ye anlatırlar. Çocukların azim ve kararlılığını gören Efe, onlara yardımcı olur. Altını araması için Ak Osman adında bir kişiyi onlara yardım etmeye gönderir. Aramalar sonuç vermeyince altınları muhtarın aldığını düşünen Ak Osman, onu Efe'nin yanına getirir. Altınlar düşündükleri gibi muhtarın elindedir. Efe, muhtara altınları verir ve köydekilerin sıkıntı çekmelerine sebep olan muhtarın kulağını keserek onu köye gönderir. Bu arada Kemal, annesinin öldüğünü öğrenir. Altınları elde etmesine rağmen hayal kırıklığı içine düşer. Efe, Kemal'in kardeşlerinin, köydeki komşular tarafından büyütülmesini, Kemal'in de Mahir ile birlikte kendi çetesine katılmasını ister. Ancak Kemal, kardeşlerini köyde bırakmak istemez. Kimseye haber vermeden köye kardeşlerini almaya gider. Kardeşlerini alıp köyden tam çıkmak üzereyken düşman askerleri tarafından üçü de vurulur. Bu esnada çocukların ölüp ölmediklerine bakmaya çalışan düşman askeri, Ak Osman'ın kurşunuyla yere yığılır. Çocuklar yaralıdır. Ak Osman onların yarasını sarmaya çalışır. Kadir Efe'de adamlarıyla birlikte köye girmek üzeredir.

*Çocuklar da Savaştı*² romanında savaş ortamının yıkıcılığını, insanların açlığa, sefalete, hastalıklara sürüklediğini gösteren sahneler bulunmaktadır. Yazar, dönemin zor şartları altında bir kadının ve çocuklarının varlık-yokluk mücadelesini eserinde işlemiştir. Romanda çocukların annelerinin öldürülmesiyle savaşın gerçek yüzünün tüm acımasızlığıyla ortaya konmasına rağmen; zulmü kabullenmeyip hayat mücadelesine devam etmek zorunda kalan çocukların dramı anlatılmaktadır. Ilgaz, romanında kocası cepheye giden bir kadının çocukları için yaptığı fedakârlığı vurgularken romanın bütününde savaşın neden olduğu zor koşullar altında çocukların etkilendiği noktalara dikkat çekmiştir.

Romandaki çocuk kahramanlar; Kemal, Mahir ve Ümmü'dür. Ümmü ile Kemal kardeştir. Mahir ve Kemal ise arkadaştır. Ümmü ile Kemal romanda çekirgelere karşı giriştikleri mücadelede ortak hareket ederler.

Mahir ve Kemal, köylerine düşman askerleri girerek Mahir'in dedesiyle Kemal'in annesini götürdüklerinde onlara karşı Kuvayı Millîye'ye katılmak için bir araya gelen çetenin lideri olan Kadir Efe'den yardım isteme amacıyla birlikte hareket etmektedirler. Bir mücadele içinde olan çocukların algı dünyasında çekirge de düşman askeri de birdir. Her iki zararlı da çocukların yaşadığı toprakları istilaya, sömürmeye gelmiştir:

Nasıl düşman güçleri yurdumuzun üstün zenginliklerine, güzelliklerine göz dikerek sınırlarımızı çevirmiş, hatta içerlerimize kadar girmişlerse, işte bu musibet böcekler de tıpkı onlar gibi, kadınlarımızın, yaşlılarımızın, çocuk ve bebelerimizin ekmeğini, besinini yemek, kasıp kavurmak için ta ötelere, bize uzak olan yabancı ülkelere, arsızca topraklarımıza akın etmişler, elimizde son kalanları da almışlar, yok etmişlerdi (s. 33).

Savaşlar, geçmişten günümüze değin sadece cephede çarpışan insanları etkilememiş, çevreye ve ekosisteme de bazen geriye dönüşü mümkün olmayan zararlar da vermiştir. Savaşın meydana getirdiği yıkımlar, yaşam ortamlarının harap edilmesi genellikle düşmanların ortadan kaldırılması amacıyla kullanılan bir strateji olarak bilinmektedir. Bu nedenle savaşla birlikte oluşan çevresel yıkım hem savaşçıları hem de genel olarak insanlığı etkilemektedir (Altıntaş, 2003: 131). Ilgaz, romanında savaşın çevresel boyutuna da değinerek savaşın çok yönlü olumsuzluğunu gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Ayrıca, cephe gerisinde kalan kadınların, yaşlıların, çocukların da tıpkı cephede savaşan askerlerin düşmanla mücadele etmesi gibi kendilerini tehdit eden, yiyeceklerine göz dikmiş olan çekirgelerle savaşlarını

¹ Kıska, Kıskaç: 1. Mengene, cendere. 2. İki şey arasına kısırılan kama anlamlarında kullanılan bu sözcük (İsmail Parlatur (2011).

Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Yargı Yayınları, s.901; Cem Dilçin (2009). Tarama Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 150); Romanda boyna kısırılarak takılan altın kolye anlamında kullanılmıştır.

² Afet Ilgaz (2007). *Çocuklar da Savaştı*, İstanbul: Salıncak Yayınları (Çocuklar da Savaştı romanıyla ilgili alıntılar bu basımdan alınmıştır).

göstermektedir. Sedat Sever, çocuk edebiyatı ürünlerinde okuyucunun ilgi ve heyecanını diri tutan çatışmalardan kişi-doğa çatışmasının eserleri renklendirdiğini ve monoton bir havadan kurtardığını belirtmektedir (Sever, 2010: 128-133). Bu bağlamda savaşın yol açtığı olumsuz doğa koşullarıyla mücadele ile birlikte cephe savaşının ve neden olduğu olumsuz doğa koşullarının dışında, doğanın kendinden gelen olumsuzluklarla girilen mücadelenin ve çatışmanın romana ayrı bir ivme kazandırdığı görülmektedir.

3.1. Romanda Bazı Değer ve Kavramlara Bakış

Yazar, romanında savaş ve savaşın etkileri gibi evrensel bir konuyu işlerken aile sevgisi, vatan sevgisi, millet sevgisi, okuma sevgisi, hayatla mücadele gibi kavramlara ve değerlere de temas etmektedir. Bu ve buna benzer değerlerin algılanış biçimi; toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte sözü edilen değerler, çocuğun hayata bakışına katkı sağlamaktadır. Ancak bu kavramlar, soyut değerler olduğundan ve çocuğun bilinçaltına yerleşeceği düşünüldüğünden onlara olumlu davranış kazandıracak türden olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir (Yalçın-Aytaş, 2008: 46). İlğaz, bir edebî eserin ortaya çıkarılmasında sanatçının olayları ve kişileri ele alış biçiminin önemli olduğunu düşünmektedir:

Sanatçı topluma atılım gücü veren, toplumunu olumlu değişimlere hazırlayan kişiyi sömürüden kurtarmayı amaç edinen kişidir. Sanatçı bu duruma gelmişse, bu olgunluğa erişmişse, çevresine belli bir açıdan bakacaktır ister istemez. İster sömürüne, ister sömürülüne baksın, üzerine düşen sanatçılık görevini başaracaktır. Önemli olan sanatçının ele aldığı kişiler ve olaylar değil, daha çok onlara bakışı ve ele alış biçimidir (Türüt, 1014: 26; Dikmen, 1973).

Savaş ortamında insanların en çok ihtiyaç duydukları, insanların bir araya gelmelerine zemin hazırlayan temel duygulardan biri de sevgidir. Anne-baba, çocuk, arkadaş, vatan, insanlık sevgisi evrensel olan bu duygunun değişik görünümleridir. Yazar, savaşta dahi mutlu olmanın, sevginin gerekliliğine dikkat çekmektedir:

İnsanlar artık yıllardır ara verdikleri özledikleri «mutluluğa» yaklaşmak istiyorlardı. Çünkü sevgisiz ve mutlu olma umutlarını yitirmiş olarak savaşılmıyordu bile. Savaşta da insanlar mutlu olabilmek istiyorlardı. Savaşın içeriğinde vardı bu. İnsanları canlandıran, güçlendiren, korkusuzlaştıran ve gerçeğe yaklaştıran şey... Sevgi... Mutluluk gereksinimi... (Yazbahar, 2011: 177; İlğaz, 1977: 591).

Her yaşta insan sevgiye gereksinim duyduğundan sürekli doyurulması gereken bir duygudur. Sevgi, bebeklikten itibaren öncelikle anneden alınarak topluma doğru yayılır. (Yörükoğlu, 2011: 182-183). Sevgi ve güvenin birincil kaynağı aile çevresi görülmektedir. Çünkü çocuğun sevgi ve şefkat ihtiyacının giderilmesi aile vasıtasıyla gerçekleşmektedir (Tezcan, 1979: 128; Ottoway, 1968: 156). Romanda babası savaşa gitmiş çocukların annelerinin dışında onlara sevgi ve şefkat göstermesi umulan, nineleri, dedeleri veya komşuları kalmıştır. Kemal, Ümmü ve Hüseyin'in anneleri çevre köyleri, kasabaları dolaşıp yiyecek bulmak için uğraştığından bu çocuklar, annelerinden de uzak kalmaktadırlar. Anneleri Ünzüle, eve geldiğinde vazifesinin ağırlığıyla "hemen kalkıverecek gibi, işe koşacak, savaşa gidecek gibi, tıpkı bir asker gibi" (s. 15) yaşamak mecburiyetindedir. Diğer taraftan çocuklar da savaşın, açlığın ve sefaletin ezici baskısı altında anne sevgisinden yoksun kalmışlardır. Anneleri eve geldiğinde ise annelerinin çocuklarının bitlerini temizlemesi zorunlu olmakla birlikte çocukların arzuladığı bir yakınlaşma ortamı oluşturmaktadır:

Bit temizlenmesi demek; evlerinin üstüne çıkıp denize karşı, analarının kucağında keyfetmek demektir. Başlarını analarının dizlerine sırayla dayayacaklar, hem o pis kaşınıttan kurtulacaklar, hem de analarının kucağında günlerdir özlemini duydukları yakınlığı, sevgiyi bulacaklardı (s. 21).

İnsanoğlu sevgiye yaşamının her safhasında ihtiyaç duyarken özellikle çocuk; sevildiğini, önemsendiğini bir göz teması, gülümseme, kucaklanma, öpülme gibi iletişim araçlarıyla karşılamak istemektedir (Yavuzer, 2000: 72). Bunların yanında sevgi kadar önemli olan biyolojik gereksinimler bulunmaktadır. Yaşamsal temel ihtiyaçların karşılanamaması sonucu gerçekleşen ve hastalıklara, ölümlere neden olan yoksulluk; bir aile içinde çocukları daha fazla etkilemekte özellikle fiziksel ve zihinsel yönden sıkıntılara neden olmaktadır. Yoksulluğun artması, evde herkesin kullanması gereken yiyeceklerin azalmasına sebebiyet vermekte, yokluğun ve yoksulluğun sonucu bir zaman sonra açlık olarak görülmektedir. Açlığa direnen çocukların bedeninde her şey yavaşlamaya başlamakta, organizma biyolojik depresyon olarak tanımlanabilecek bir döneme girmektedir (Hatun-Etiler-Gönüllü, 2003: 251-253). İlğaz, romanında çocukların nerede, nasıl, hangi ortamda olursa olsun sevgiye ihtiyaç duyduklarını göstermeye çalışmıştır. Ancak eserde çocukların sevgi kadar yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçları da bulunmaktadır. Biyolojik ihtiyaçlar romanda çok fazla hissettirililmekte, temel gıda eksikliği her aileyi olumsuz etkilemekte hatta sevginin dahi önüne geçmektedir. Bu ihtiyaçlar giderildikçe çocukların annelerine olan sevgilerinde artma gözlemlenmektedir:

Anaları üç günde, beş günde bir çıkıp gider erzak toplayacağım diye, bunlar ise sahipsiz, orda burada. Gözleri onun bunun ekmeğinde, yemeğinde...

Kemal düşünürken eve gelmişti. "Gözlemeydi, ekmecli, bulgur aşığı derken aklımın ipini nerelere uçurdum." Diye düşündü içinden, güldü. Anasını ne kadar sevdiğini, anasının daha ne kadar çok sevgilere değdiğini de düşündü en son, kapıdan içeri girerken.

"Abi, gözleme var sana gözleme!.." diyen Ümmü'nün neşeli, coşkunu duydu, evlerinin köşesini dönünce (s. 37).

Çocuklar günlerce açlıkla mücadele ettiklerinden fırından çıkan bir çörek "neşe, sevinç, mutluluk" (s. 58) sebebi olabilmektedir. Bununla birlikte çocuklar için sıcak bir ekmeğin veya gözleme pişirilmesi, çocukların hayata bakışını olumlu yönde etkilemekte oyun oynamaktan mutluluk duyma ve başarılı olma özgüveni kazandırmaktadır:

Kemal sevinçten Ümmü'nün çemberini çektir, arkaya kaydırdı.

"Kız, bütün çocukları üttün mü?" dedi. öyle "Bu ne kadar çok kazık böyle?"

"Yendim ya!.. dedi Ümmü. "Yenmez miyim, anam bize gözleme yaptı." (s.38).

Oyun, çocuğun içindeki duygularını dış dünyayla birleştirmeye çalışan, birden bire oluşan, gelişmeye açık, mutluluk ve rahatlama içeren bir faaliyettir. Oyun, sıkıntılarını, korkularını aşılmasına ve öz benliğinin bulunmasına yardımcı olabilecek işlevsel özelliğe sahiptir (Özdoğan, 1997: 95; Ellis, 1973). Ayrıca oyun aracılığıyla çocuk, ihtiyaçlarını ifade edebilme fırsatı yakalamakta ve problemlerini tek başına çözebilmektedir (Yavuzer, 2001: 177). Çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimine katkısı olduğu düşünülen oyun lüzumsuz bir iş olarak görülmemeli, çocuğun olağan bir gereksinimi olarak bakılmalıdır (Oğuz-Ersoy, 2007: 13). Romanda çocuklar belirli oyunlar oynamaktadır. Ancak bu oyunların adları ve kuralları ile ilgili tam olarak bilgiler verilmemektedir. İlgaç, çocukların savaşa rağmen, dağ, bayır demeden buldukları en küçük fırsatı değerlendirip bir oyuna çevirdiklerini göstermeye çalışmaktadır. Ancak İlgaç, çocukların her fırsatta oyunlar oynadığını sezdirmeyle birlikte eğer yaşamsal ihtiyaçları giderildiyse daha rahat ve mutlu bir şekilde oyun oynadıklarını da romanda sezinetmektedir.

İlgaç, romanında çocukların savaş ortamında anne-baba eğitiminden mahrum olduklarını, kendi kendilerine yetinmek zorunda kaldıklarını da göstermiştir. Babaları savaş meydanında, anneleri ekmeğin peşinde koşmak zorundadır. Ailenin bütün sorumluluğunu yüklenmek mecburiyetinde kalan Üzüle, "şu zor, çetin yaşamlarında zaten gülmeyi unuttu, bir başlayınca, yorgun sınırları gevşiyor, durduramıyor; gülmeyse gülme ağlamaysa ağlama" (s. 40) ruh hali içerisinde çocuklarını eğitemediğinin ve onları yetiştirme konusunda ne kadar yetersiz kaldığının farkındadır:

Doğru, ekmeğin kaygısındaki bir ana, çocuklarına iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini inceden inceye öğretecek zaman bulamaz, ancak sağlıklı kalsınlar diye uğraşır, didirir ama, her şey de anandan mı beklenir? Biraz da kendileri bulsalar ya iyiyi, kötüyü (s. 41).

Romanda Üzüle, çocuklarını istediği gibi eğitme fırsatı bulamamıştır. Böyle olmasına rağmen çocukları annelerini örnek alınacak bir insan olarak görmektedirler. Bununla birlikte çocukların bulunduğu şartlar, yaşadıkları sıkıntılara karşın anneleri vasıtasıyla kolaylaştırılan hayatlarıyla orantılı olarak annelerine sevgi ve saygıları artmaktadır. Ümmü, annesinin hayat tarzıyla cesaret bulmaktadır:

Günlerdir aç duran midesi, içindeki hamurlarla öyle bir şişmiş, öyle bir ağırlaşmıştı ki, ayakları birbirine dolanıyordu iş yaparken. Anasına her zamanki gibi, yeniden büyük bir sevgi, hayranlık duyuyordu böyle zamanlarda. Anası hiçbir zaman ağırlaşmaz, yorulmaz, oturmaz, durmaz, hatta uyumazdı. Anasını hep çalışırken görmüştü Ümmü. Tembellik anasına yasak edilmişti sanki. Bunu düşününce güçlendi, yeniden gayrete geldi, koşma koşma anasına yardıma başladı (s. 26).

Ümmü, annesinin köyden kasabadan toplayıp getirdiği yiyecekleri Hüseyin ve Kemal'e gösterdiğinde çocuklar büyük bir sevinç duyar. Ancak köyde açlığın ve sefaletin artması, Kemal'in mutluluğunu kısıtlar. Kemal, bu nedenle yaşadığı mutluluğu hiç kimseye söyleyemez, hatta evlerindeki yiyecekleri düşünürken dahi utanç duyar. Ayrıca "Herkesin de olsa evinde yiyecek. Ben de rahat rahat acıkabilsem, acıktığımı düşünbilsem..."(s. 34) diye kendi kendine söylenen Kemal, başkalarında da yiyeceklerin olmasını arzularak duyarlı bir davranış sergiler. Ayrıca yazar, çocukların elinde olan az bir yiyeceği dahi birbirleriyle bölüştüğünü göstererek paylaşımı vurgulamaktadır:

Kemal, cebinden ekmeğini çıkardı, ikiye böldü, üzümün de birazını ayırıp Mahir'e verdi.

"Az ama, kusura bakma..." dedi.

Mahir hem sevinmiş, hem utanmıştı. Ne diyeceğini bilemeyerek:

"İstemezdi..." dedi yarım ağızla.

"Sen de bana verirsin..." dedi Kemal alçakgönüllülükle (s. 28-29).

İlgaç, romanında cephe gerisinde bulunan ve sonradan da cepheyi (savaşı) bizzat yaşayan çocukların ne gibi sıkıntılara maruz kaldıklarını da dikkatlere sunmuştur. Vatanlarına ve ekmeğine göz koyan düşmanlar yüzünden halk, hem özgürlüklerinden mahrum olmuş hem de yokluğa sürüklenerek maddi varlıklarını yitirme durumuyla karşılaşmıştır. İlgaç, buna rağmen çocukların savaş ortamında yaşadıkları mutluluğu biyolojik ihtiyaçların varlığıyla orantılamıştır. Vatan topraklarının işgal edilmesi,

insanları en fazla da çocukları sadece yemek içmek gibi ihtiyaçların dışında neredeyse hiçbir şey düşünmemeye zorlamıştır. Ülkede bir savaş ortamı olmasına rağmen savaşı cephe gerisinde yaşayan özellikle çocuklar, savaşın sıkıntılarını yeme, içme eksikliği olarak hissetmişlerdir. Bu nedenle çocukların beklenti ve hayalleri de çoğunlukla yemek, içmek üzerine kuruludur:

"Acaba anam ne yaptı buğdaydan?" diye düşündü. Buğdayı anası değırmene götürse, öğütse, bir güzel un çıkarsa... (s. 34)

Neyse öğüttürse de hemencecik, sacın üstünde incecik hamurdan gözleme pişirse bunlara. Azıcık da içine peynir koysa... (s. 35)

Köyde çocuklarına sıkıntı veren bir kadınla kavga eden Ünzüle, birkaç günlüğüne yaylaya akrabalarından birinin yanına gider. Orada da çocuklar, kendilerine sahip çıkmayan ninelerinin bahçesinden ayva kopardıklarını, ninelerinin de buna çok kızdığını duyunca Ünzüle, köye yeniden dönmeye karar verir. Bu bölümde yazar, çocukların çok yakın aile bireyleri dahi olsa onlardan izinsiz bir iş yapmalarının yanlışlığına dikkat çektiği gibi, hatalı bir eylemin sonunda da çocukların ailelerinden bir şey saklamamaları gerektiğini, "bütün dürüst ve doğruluğu seven çocuklar gibi onlar da o gün başlarına gelen her şeyi anlatmışlardı analarına" (s. 98) cümlesiyle vurgulamaktadır.

Romanın sekizinci bölümüne kadar Ilgaz; savaşı, cephe gerisinde yaşanan zorlukları biyolojik ihtiyaçlarla sevgi yetersizliği çerçevesinde işlemiştir. Sekizinci bölümden itibaren savaş; çocukları, kadınları, yaşlıları doğrudan ilgilendirmeye başlamıştır. Ünzüle ve çocukları köye döndüklerinde yanan evlerini görürler. Etraflarını düşman askerleri sarar. Çocuklarına yiyecek bulmak için hep yola çıkmak zorunda olan, anneliğin mutluluğunu yeterince tadamayan Ünzüle, muhtarın Kuvayı Milliye'ye yardım ettiği şikâyeti üzerine tutuklanır. Ünzüle, tutukluluğu içine sindiremez ve çocuklarına kavuşma hayaliyle kaçmaya karar verir. Kaçarken düşman askeri tarafından sırtından vurulur. Düşman askerleri Ünzüle'yi sırt üstü çevirdiklerinde Ünzüle'nin ağzı kanla dolu olduğundan söyleyemediği şu sözler içinden geçer:

"Ah gavuroğulları, yaktınız beni!.. Oğlum sizde öcümü bırakmaz!" (s. 125).

Yörükoğlu, çocuk kitaplarında olması ve olmaması gerekenler için; "Yurt sevgisi gibi ulusal değerler işlenirken evrensel değerler bir kenara itilmemeli, ülkeler arasında düşmanlık ve öç alma duyguları körüklenmemeli" (Yörükoğlu, 2011: 94-95) demektedir. Ilgaz da Ünzüle'nin düşman askeri tarafından vurulduğu esnada "Oğlum sizde öcümü bırakmaz!" demek geçti içinden, diyemedi" (s. 125) cümlesiyle bir öç alma duygusu içinde olan Ünzüle'ye burada öç almaya ilgili bir söz söyletmez. Ancak romanda düşman askerleri tarafından annenin öldürülmesi, düşmana karşı bir nefret duygusu uyandırmaktadır. Sever, çocuk kitaplarının erken dönemden itibaren çocuklara iyi alışkanlıkları özendirilmesini, kitaplardaki kahramanların duygu, düşünce ve davranışlarıyla nefret etme, kin duyma ya da düşmanlık gösterme gibi duyguların üstesinden gelme yollarını sezdirmesi gerektiğini söylemektedir (Sever, 2002: 32). Çocuk edebiyatına ait kitaplardan yeterince faydalanmanın koşullarından biri çocuk gerçekliğinden hareket eden "çocuğa görelik" ilkesidir (Akyüz, 2013: 30). Şirin'e göre "çocuğa göre deyinince, çocuklar için yapılacak edebiyatın çocuğun büyüme ve gelişme çağlarına, psikolojisine, sözcük ve kavram ilgisine, algılama dünyasına uygun bir duyarlılık anlaşılmalıdır" (Haz. Şirin, 2000: 19).

Afet Ilgaz, çocuk romanı kategorisinde yazdığı *Çocuklar da Savaştı* romanında savaş yıllarının insanlara, topluma, çevreye verdiği zararları göstermeye çalışmaktadır. Yazar, bir taraftan çocuğa düşmanı gösterirken diğer taraftan vatani işgal etmek için gelen insanların da birer evlat veya baba olduğunu söylemekte, çocuğa insanî yönden bakmaları gerektiğini sezinleterek "düşmanlık" ve "merhamet" algısında bir dengeleme gözetmektedir. Ancak yazar, romanında ülkeyi işgal eden ve görünen somut düşman dışında çocuğun kaldıramayacağı kadar daha büyük ve meçhul bir düşman tasavvuru ortaya koyan cümleler kurmaktadır:

"Siz düşmanı sadece Yunanlı biliyorsunuz değil mi? Çünkü göze görünen o. Size kötülük eden onun askeri, subayı, çetesi... Ama düşman sadece o değil.

Bunlar düşmanın maşası deyim size de anlayın... Asıl düşmanlar daha büyük. Onlar pek buralarda görünmezler. Onlar böyle küçük milletleri birbirine vurdururlar. Yunan halkı çok mu seviniyor bizim memleketi askerleri girdi de öldürüyor burada kadını, çoluk çocuğu diye... Değil! Onlarda da sizin gibi çocuklar, sizin analarınız gibi analar var. İçleri buralara gelen evlâtların ardından kan ağlıyor. Ama ne yapsınlar... İpleri başkası oynatıyor. Biz asıl o büyük düşmanı yeneceğiz. Memleketimizi bölmeye çalışan, topraklarımıza sahip çıkmaya çalışan büyük düşmanları... Çoluk çocuk, kadın erkek, genç ihtiyar, onları memleketimizden sürüp çıkarana, denize dökene kadar çarpışacağız." (s. 155).

Kadir Efe, Kemal ile Mahir'in kendilerine model alabileceği ve kendileriyle "özdeşim" (Sever, 2010: 76) kurabilecekleri bir kişidir. Yazar "iki çocuk ağızları açık, kendilerinden geçmiş, bu bilgili adamı dinliyorlardı" (s. 155) diyerek Efe'nin anlattıklarını bilgece göstermekte ve onun örnek alınabilecek kişi olduğunu sezdirmektedir. Bu nedenle Efe'nin söyledikleri; çocuklara ülkede birlik, beraberlik duyguları gibi

olumlu iletiler vermekle birlikte çocukların algılamada yetersiz kalacakları daha büyük ve soyut bir düşman algısına götürmektedir.

Ilgaz, romanında tarihte yaşananları gösterme ve bunun sonucunda da millî bir bilinç oluşturma çabasıyla hareket etmektedir. Sever, 10-12 yaş çocuğunun okuduğu kitapların çocuğun bilişsel gelişimine etkisini irdelerken “çocuklara, değişik türdeki edebiyat yapıtlarının yanında, tarihsel olguları anlamalarına katkı sağlayacak kitapları okumaları da salık verilmeli” (Sever, 2010: 55) demektedir. Ilgaz da eserinde millî mücadele döneminde yaşananları kurgulayarak birlik beraberlik duygularını, vatanın bütünlüğünü koruma gibi davranışların önemini kavratmaya çalışmaktadır. Ancak 10 yaş ve üzeri için yazılmış olan bir romanda “karar verme, eleştirme, iç denetim geliştirme” (Sever, 2010: 63) gibi çocuğun kişilik gelişim özellikleri göz önünde bulundurulsa da romanda çocuklar, içinde buldukları şartlar sebebiyle çocukluklarını yaşayamadan bir olgunluğa erişmek zorunda kalmışlardır. Çocuğa ne kadar büyük sorumluluk yüklenirse yüklensin çocuk gerçekte çocuktur. Kemal, annesinin öldürüldüğünü öğrendiğinde şu sözleri söylemektedir:

“Sen benim çocuklar gibi ağladığıma bakma yenge...” dedi. O benim huyum. Anam da bizim gibi sulu gözlüydü. Biz hepimiz çabucak ağlayıveririz ama, yeri gelince de ağlamamızı durdurmayı biliriz.” (s. 168).

Ilgaz’ın romanında verdiği mesajlardan biri de savaş ortamında her yaşta insanın vatanını koruma adına hareket etmesi gerektiğidir. Kemal, annesinin üzüntüsünü yaşarken kardeşlerini de köyden, düşmanın baskısından kurtarmak istemektedir. Ancak yazar, Mahir’in ağzından Kemal’in sadece kardeşlerini düşünmesine dikkat çekerek “köyümüz için, kasabalarımız, babalarımız, ağabeylerimiz için” (S. 195) halkın tamamı için savaşmak gerektiği düşüncesini vermiştir. Böylece Ilgaz, bireysellikten kolektif bilince yönelişi vurgulamaktadır. Yazar, çocukları gerektiğinde kendi başlarına hareket edebilecek özgüvenle birlikte vatan ve millet bilinciyle dolu olarak görmek istemektedir. Kemal’in annesinin düşman tarafından öldürülmesi, kardeşlerinin sıkıntı içinde olması Kemal de her ne kadar dirençli olma, düşmana karşı birlikte hareket etme iradesi ortaya koysa da çocuk olmanın verdiği hassasiyetten dolayı Kemal’in karamsarlığa düşmesine engel olamamıştır. Çocuk kitaplarında çocuklara, yaşanan dünyanın güzellikleri de sıkıntıları da gösterilmelidir. Bu romanlarda sadece sıkıntıları göstermek kişinin dünya ile irtibatının kesilmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle çocuk kitaplarında çocukların karamsarlığa kapılmalarına engel olan umudu ve dünyanın güzelliklerini vermek gerekir (Yalçın-Aytaş, 2008: 50). Ilgaz, Kemal’i her ne kadar özgüvenli bir çocuk olarak betimlese de onun gerçekte çocuk olduğunu savaş ortamında fazlasıyla sorumluluk yüklenmek zorunda kaldığını da göstermektedir. Kemal, 11 yaşında bir çocuk olarak hem savaşma düşüncesini hem de annesi ve kardeşlerinin üzüntüsünü, sorumluluğunu taşımak durumunda kalmıştır. Bu kadar ağır bir yük taşımak, bir çocuk kitabında savaşın kötülüğünü, vatanın kıymetini kavratmak açısından önemli olmasının yanında çocukların karamsarlığa kapılmalarına neden olabilmektedir. Sever, kitapların çocukların anlamlandıramayacağı veya bunları yaşamında kullanamayacağı sorumlulukları onlara yüklememesi gerektiğini söylemektedir (Sever, 2010: 198). Diğer taraftan Ilgaz, romanda savaşın olumsuzluğunu tüm netliğiyle okuyuculara gösterirken hiçbir zaman ümitsizliğe düşülmemesi yönünde iletiler de vermeye çalışmıştır. Hatta romanda çocuklara vatanın kurtarılmasında bir umudun olduğunu göstermek için Kuvayı Milliye’ye³ katılacak olan Efe ve çetesinin çocuklara yardımını göstermiştir. Ancak Ilgaz, çocuklara millî bilinç, vatan sevgisi gibi değerleri verirken roman çocuklarının nefret duygularıyla karşılaşmalarının ortamını da kurgulamıştır. Bir çocuğun savaşta annesinin öldürülmesi çok hazin bir durumdur, zaten bu durumu Ilgaz, romanında derinden hissettirmiştir. Fakat daha önce de zikredildiği üzere Ünzüle; “Ah gavuroğulları, yaktınız beni!.. Oğlum sizde öcümü bırakmaz!.. demek geçti içinden, diyemedi. (s. 125) şeklindeki doğrudan verilmeyen öç alma duygusu yazarın söyletmediği ama hissettirdiği bir duygu olarak sezilenmişti. Ancak romanın sonlarına doğru savaşa zorlanan bir çocuk olan Kemal’e, örnek aldığı Efe tarafından bir öç alma duygusu verilmeye çalışılmaktadır. Çocuk kitabı kapsamında, savaşı anlatan bir roman olması eseri son derece kritik bir noktaya taşımaktadır. Çünkü yazarın olumsuzluklar içerisinden olumlu sonuçlar elde etmeye çalışması son derece zor bir durumdur. Bu sebeple yazar, karamsarlığa kapılmış çocukları bu olumsuz durumdan kurtarmak için onlarla ilgilenen Efe’ye adeta bir görev vermektedir. Bir yandan Efe’ye çocuklara savaştan kurtulacakları ümidini vermede de bir sorumluluk yükleyerek olumlu bir tutum sergilenirken diğer yandan da çocuk kitaplarında olması yadrganabilecek bir öç alma isteği Efe tarafından dile getirilmektedir:

“Oğlanım Kemal” dedi, “sen artık çocuk değilsin. Çocuklar gibi, “anam, anam!” diye sayıklamak sana yakışmaz. Ananın ömrü senin, kardeşlerinin olsun. O yerinde rahat yatsın. Sen şimdi ananı öldürenlerden öç almaya hazırlanacaksın (s. 195).

Çocuk kitaplarının değerlendirilmesi yapılırken o eserin edebî değerinin yanında çocukların beğenisi de önemsenmelidir. Son yıllarda evrensel değerlerden olan insan haklarına saygılı olma, çocukların

³ Eserde, “Kuvayı Milliye” şeklinde kullanılmıştır.

psikolojisini olumlu yönde etkilemeye çalışma kullanılan yeni kriterlerdendir (Tuncer, Haz. Şirin, 2000: 47). Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* adlı eserinde çocuğun eğitiminde ve duygusal gelişiminde güven, şefkat ve sevginin önemli olduğundan bu nedenle çocuklara bu kavramları ileten kitaplara ihtiyaç duyulduğundan bahsetmektedir. Ancak sadece bu ihtiyaçları göz önünde bulundurmamak çocuk kitaplarının değerlendirilmesi açısından yetersiz bulunmaktadır. Zaman zaman çocuğa hayatın olumsuz yanlarını göstermek ve onlar hakkında çocuğun düşünmesini sağlamanın, yazar tarafından çocuğun eğlence gereksinimi de düşünülerek dengeyi gözetmesinin gerektiği vurgulanmaktadır (Yavuzer, 2001: 186-187). Yazar, romanda savaş ortamında olmalarına rağmen çocukların azimli, iradeli, mücadeleci olabileceği gibi olumlu iletiler vermeye çalışmaktadır. Bununla birlikte savaşın korkunç ve gerçek yüzünü göstermek için çocuklara açlık, hastalık ve ölüm gibi onların psikolojisini olumsuz yönden etkileyebilecek durumları da tüm açıklığıyla göstermiştir. Yazar, vatan topraklarının korunmasında karşılaşılan büyük zorlukları, savaşın getirdiği acıları ve ülkenin dışında pek çok düşmanın bulunduğu olgusunu eserinde vermiştir. Ayrıca yazar, vatan topraklarının korunmasında birlik, beraberlik gibi millî bilinç duygularını ortaya çıkarabilecek temel değerleri de eserinde işlemiştir. Ancak Yalçın ve Aytaş'a göre çocuk kitaplarında toplumun ortak değerleri ele alınırken kullanılan metoda dikkat edilmeli, konunun ve temanın esere yerleştirilmesinde çocuk yazarlarıyla çocuk psikologları birlikte hareket etmelidir. Aynı zamanda çocuk kitaplarının konuları; çocukların hayata ümitle bakmalarını, kendilerini güvende hissetmelerini sağlayıcı, insan, hayvan, tabiat sevgisi gibi değerleri kuvvetlendirecek nitelikte olmalıdır (Yalçın-Aytaş, 2008: 46). Sözü edilen özelliklerin yanında "yazar, çizer, tasarımcı, yayıncı ve eğitim bilimcilerin işbirliğiyle" (Sever, 2002: 187) hazırlanan çocuk kitapları nitelik yönünden oldukça başarılı çalışmalarlardır.

Çocuk kitaplarında yer alan resimler, çocuğun kitaba ilgi duymasını sağlamaktadır. Kitapların resimlenmesi, çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmakla birlikte çocuğun duygusal ve zihinsel gelişimine katkı sağlamaktadır. Resimlemeler, çocukların özgür düşünmesini sağlayacak, ön yargılardan arındırarak ve çocuğa yeni kapılar açacak türden olmalıdır (Kara, 2012: 225-232). Aynı zamanda çocuk kitaplarının hazırlanmasında yazılan eserin içeriği ile birlikte yazı karakteri ve punto da çocuğun yaş grubuna uygun olmalıdır. Ayrıca çocuk kitaplarında resimler, metni tamamlayan, çocukların görsel algısını ve anlamasını geliştiren unsurlardandır. Resim ile metin bir bütünlük oluşturacağı için metnin içeriğine uygun resimler kullanılmalıdır (Sever, 2002: 176-189;). *Çocuklar da Savaştı* romanında resimler⁴, metnin içeriğine uygun olarak ilgili yerlere yerleştirilmiştir. Ümmü'nün annesini gördüğündeki mutluluğu, çocukların anneleri buğdayı öğütürken yüzlerinde beliren sevinci, köylülerin akşam saatlerinde bir araya gelerek okudukları hüznü türküleri, çocukların romanı resimlerle daha iyi anlamalarına yardımcı olmuştur. Ancak romanda bir annenin düşman askeri tarafından vurulması (Resim 1, s. 124) ile romanın sonunda çocukların vurulmasının ardından Ak Osman'ın düşman askerini vurmasını (Resim 2, s. 202) gösteren resimler kin ve öç alma duygusunu işleyen betimlemeler olması yönüyle bir çocuk kitabında bulunması uygun görülmeyen resimlemelerdir.

Resim-1

Resim-2

Romanda muhtar, düşman askerinin yanında yer almıştır. Ayrıca Ünzüle'nin Gülsüm'le yaptığı kavgada Ünzüle'ye kin beslemiş, onu düşmana teslim ettirmiştir. Düşmanla ortak hareket eden muhtarı, Kadir Efe "Kuvayı Milliye, düşmanları memleketten sürüp çıkardı mı, sizin gibilere ne olacağını bilirsin, akıllı adamsın sen. Ayağını denk al. Milletine hıyanetlik etme. Üstelik imamlık da ediyorsun. En doğruları, en iyileri cemaatine senin bildirmen, öğretmen gerekirken, sen doğrulardan, iyilerden sapıyorsun, uzaklaşıyorsun" (s. 190-191) diyerek uyarılmaktadır. Ancak Efe, sözle yetinmeyerek şiddete başvurmuştur:

"Muhtar Efendi'yi alın. Ona, kulağına küpe olması, bize verdiği, vereceği sözleri unutmaması için, küçük bir nişan koyun, tedavisini yapıp, yola kadar selametleyin!"

⁴ *Çocuklar da Savaştı* romanını resimleyen: Gökhan Gülkan.

Muhtar, Efe'nin ayaklarına düşmüştü:

"Ben ettim, sen etme Efe!.." diyor, bir yandan kadınlar gibi ağlıyordu.

Efe hiç konuşmadı, kızanlar onu alıp çıkardılar. Biraz sonra dışarıdan, uzaktan, keskin bir insan çılgılığı geldi (s. 191-192).

Şiddet, muhtarın daha önce yaptıklarının ve daha sonra yapabileceklerinin bir cezası ve uyarısı olarak kullanılmaktadır. Oysaki; Efe'nin sözlü uyarıda bulunmasına rağmen yine de şiddete başvurması, şiddeti olumlu ve uygulanabilir bir eylem olarak görme biçiminde sezilinmektedir. Sever de çocuk kitaplarının demokratik değerlere uygun, çocukların duyu ve düşünce dünyasını geliştiren hassasiyette olması gerektiğini ifade etmektedir:

...duygu ve düşüncenin yeterince eğitilmediği, gelişmediği toplumlarda, kişiler arası ilişkileri belirleyen güç, kaynağını şiddetten alır, kaba güç toplumsal ilişkilerde etkili olur. Ancak çok iyi bilinmelidir ki demokratik toplumlar, sorunlarını iletişim becerilerini kullanarak çözebilen, şiddeti dışlayan, şiddete karşı bilinç geliştiren bireylere gereksinim duyar. Çocuk kitapları; yarattığı kahramanlar ve yansıttığı iletilerle, erken çocukluk döneminden başlayarak kişilerin demokratik değerleri tanınması, demokratik kültürü yaşam biçimine dönüştürebilmesi için üzerine düşen sorumluluğu yerine getirebilecek duyarlılıkta hazırlanmalıdır (Sever, 2002: 31).

Diğer taraftan tüm insanlarda ortak olan bazı özelliklerin cinsiyetlere göre farklı yorumlanması, aynı davranışın erkeklerde farklı kadınlarda farklı olarak değerlendirilmesi, toplumsal faktörlerin etkisiyle olduğu düşünülmektedir. Kadınların ve erkeklerin birbirinden farklı duygusal yapıya sahip olduğu düşüncesi, genellikle toplum tarafından cinsiyet rollerine uygun görülen duygusal karakterle birlikte kültür tarafından benimsetilen kalıplar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin; erkeklerin ağlamaması, kadınların öfkelenmemesi toplumda görülen kalıplardandır (Ersoy, 2009: 213-229; Lupton, 2002: 89-98). Romanda da muhtarın Efe'ye yakarışı sırasındaki "bir yandan kadınlar gibi ağlıyordu" (s. 192) cümlesiyle ağlamanın sadece kadınlara mahsus bir davranış olduğu gösterilmiştir. Halbuki ağlama tüm insanlara özgü bir davranışken toplumun bazı insanlar için belirlediği bir yargı olarak romanda görülmektedir.

Yazar, romanında savaş ortamında mağdur olan çocukları, kadınları ayrıntılı ve etkili bir üslupla işlemiştir. Böylece okuyucunun mağdur olanlar yönünde taraf olmasını sağlamıştır. Bu durum çocuklarda/okuyucularda "özdeşim kurma" yetisini pekiştirmek için olumlu bir uygulamadır. Ancak Kadir Efe'nin ihanet eden muhtarın kulağını kestirerek cezalandırması olayıyla şiddetin bazı durumlarda mazur görülebileceği iletisi de verilmiş olmaktadır. Romanda çocuklar büyük bir güven bunalımı içindedir. Olayların merkezinde yer alan Kemal de kardeşleri, arkadaşları ve çevresindekiler gibi savaşın neden olduğu sıkıntılara göğüs germeye çalışmaktadır. Bununla birlikte köyde yangın olduğunu gören Kemal, köydeki evlerden birinin kendilerine ait olabileceğini düşünerek büyük bir korkuya kapılır. Kemal, sadece korku yaşamaz evlerinin yandığını görünce çaresizlik ve yıkılmışlık duygusunu da yaşar:

Alevler pencerelerden fıskırıyor, kapılara sarıyordu. Annesinin bir hafta önce özene bezene yıkadığı, temizlediği, gıcır gıcır sildiği tahtalar şimdi kül ve kömür olmuştu. Hele yiyecekler!.. Anacık onları köylerden toplayabilmek için ne güçlüklerle katlanmış, ne amansız günler geçirmişti kim bilir. Evsiz, yiyeceksiz, giyeceksiz ve anasız kalmışlardı işte. Oysa bir hafta önce sadece babası savaşa gitmiş üç çocuktular (s. 114-115).

Yazar, çocukların evsiz, yiyeceksiz kalmalarının onlarda meydana getirdiği travmayı somutlaştırmak ve göstermek için "Oysa bir hafta önce sadece babası savaşa gitmiş üç çocuktular" (s. 115), cümlesini kullanmıştır. Bu bağlamda evsiz ve yiyeceksiz kalmanın babalarının savaşa gitmesinden daha ağır olduğu duygusu verilmektedir. Oysaki bunların her biri çocuğun dünyasında ayrı ayrı olumsuz izler bırakmaktadır. Yavuzer; korkuların başarılı bir eğitim yöntemi, çocuğa verilecek yeterli sevgi, güven ve özgüven duygusuyla giderilebileceğini (Yavuzer, 2001: 98) belirtmektedir. Kemal, kendine güven duygusu içerisinde olsa da Mahir'in de Efe'nin de Kemal'e gösterdikleri sevgileri onun yaşadığı korkuları aşmasında yeterli olamamıştır. Bununla beraber yazar, romanda Kemal'e büyük sorumluluk yüklemiştir. Kemal'in anne-babasız kalma ve savaş ortamının etkisiyle hayatı erken yaştan itibaren göğüslemek zorunluluğu, kendisini zamanından önce olgunlaşmaya götürmüştür. Bu ruh hâliyle Kemal, daha önceki savaşlarda yaşatlarının da birer asker olarak savaşa gittiğini düşünür. Bu zoraki olgunlaşmanın savaşın olağanüstü şartlarında kanıksanmış ve normal bir durum olduğu düşüncesi sezdirilir:

Ya gene o yılanlardan, ayılardan biri ya da bir çakal, bir canavar buralara kadar gelip üstlerine saldırırsa... Korkmaması gerek ama, korkuyor. Daha çocukluktan sıyrılamadı demek. Kendi kendine kızıyor. Bu kadar şey görüp geçirdikten sonra, artık bir erkek olması gerekirken hâlâ korku... "Ayıp, ayıp Kemal!" diyor kendi kendine. "Senin yaşındakiler Balkan Savaşı'nda askere gitmiş de hiçbiri de dönememiş..." (s. 173).

Yazar, romanda Kemal'e sorumluluk yüklemiş, onun korkularının olduğunu da göstermiştir, fakat yazar; çocuğun yanında kimsenin olmadığı durumlarda da kendi kendine telkinlerde bulunarak, özgüveniyle korkularının üstesinden gelebilecek kişinin yine kendisinin olduğunu da ortaya koymuştur.

3.2. Eserin Dil ve Üslubu

Çocukların beğeni ve ilgilerini ön planda tutan, onların ihtiyaçlarından yola çıkılarak oluşturulan bir çocuk kitabı, dil becerilerinin geliştirilme sürecine katkı sağlamaktadır. Çünkü edebî nitelikli her bir çocuk kitabı, dil ile elde edilmiş orijinal bir yapıdır (Aslan, 2006: 44). Bu çerçeveden bakıldığında Ilgaz'ın romanındaki dil, sade ve akıcı ve etkileyicidir. Tasvirler ve benzetmeler yeri geldikçe kullanılmıştır. Ancak benzetmelerin farklılığı ve çeşitliliği çocukların yaşadıkları ve gördükleriyle orantılı olarak hayal güçlerinin sınırında kalmıştır. Kemal, köyünde gökyüzünü seyredirken bulutları şu şekillere benzetmiştir:

Bir kafa, bir ağaç, işte şu gemi, işte şu tüfek, bu elele tutuşmuş iki çocuk. Şurdaki pamuk gibi beyaz bulutlar arkasına küfe yüklenmiş bir köylü kadın, şurda bir eşek, şurda bir yılan... (s. 172-173).

Yazar, romanda halk edebiyatı unsurlarından da yararlanmışır. Akşam sohbetlerinde çocukların bir nebze savaşı unutmak için dinlediği *Âşık Garip* ve *Kahveci Güzeli*; savaşı unutmak istedikçe gerçekte bir türlü unutamayan "içleri dolu, yürekleri yanık olan analar" (s. 51) ın dinledikleri *Çanakkale Türküsü*, yazarın romanında edebî değer oluşturma çabasını göstermekte, çocuklara kültürel değerlerin önemini de örtülü bir şekilde vermektedir. *Çanakkale Türküsü*; romanda duygu yoğunluğunu artırmakta, savaşın insanlar üzerindeki etkisini, halkın acılarını ve hüznünü metinler arası göndermeyle dile getirmektedir:

Çanakkale içinde vurdular beni
Ölmeden mezara koydular beni
Ooof gençliğim eyvah... (s. 207).

Yazar, romanda türküye ve manzum parçalara yer vererek çocukların toplumun bir parçası olduğunu göstermekte, çocuklara kültürünü ve edebiyatını sevdirmeye ve koruma bilinci kazandırmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan Afet Ilgaz, geçmişten süzülerek gelen ve bir toplumun ortak söyleyiş öğelerinden olan deyimler ve atasözlerini de yeri geldikçe kullanmıştır. Eserin edebî değerini de artıran bu türden tercihler, millî söz varlığının çocuklar tarafından öğrenilerek günlük hayatta kullanılması, insanlarla iletişimin güçlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Yalçın-Aytaş, 2008: 53-54). Doğan Aksan'a göre "Deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlarlar (Aksan, 1995: 360). Ilgaz da Türkçenin zengin söz varlığını çocuklara göstermek ve kavratmak için romanında atasözü, deyim ve ikilemelerden sıklıkla yararlanmışır. Aynı zamanda yazar, yeri geldiğinde bir atasözü üzerine çocuklara düşünme, sorgulama yeteneği kazandırma amacı da gütmüştür. Romanda Kemal ile Mahir'in bazı hayvanlardan korkmaları sonucu gelişen diyaloglarında bir atasözünü mantık süzgecinden geçirmeye çalışmışlardır:

Mahir bilgiçlik tasladı:

"Bana dokunmayan yılan, bin yıl yaşasın!"⁵

Bir süre yürüdüler. Kemal bu arada hep düşündü. Sonra:

"Öyle deme kardeş..." dedi. "Bana dokunmayıp sana dokunursa ne olacak?"

Bu kez de Mahir düşünmeye başlamıştı. Konuşmuyordu.

Kemal:

"Düşmanların hiç dokunmadığı köylüler düşmanları sevsinler öyle olur mu? Düşman düşmandır. Sana da bana da..."

"Doğru!" dedi Mahir, "bunu hiç düşünmemiştim. Pekiyi, atalarımız ne demeye düşünmeden böyle bir lâf etmişler dersin?"

"Bilmem! Derin düşünmemişler ince düşünmemişler. Ya da yanlış düşünmüşler." (s. 141-142).

Ayrıca yazar, "Sürüden ayrılanı kurt kapar"(s. 197) atasözünü kullanarak birlik beraberliğin önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Yazar, romanda atasözlerinin yanında anlatıma akıcılık kazandırmak amacıyla deyimlere de sıklıkla başvurmuştur: "kendi derdine düşmek" (s. 46), "aklı kesmemek" (s. 51), "gözünün önünden gitmemek" (s. 51), "görmezden gelmek" (s. 67), "ağzının tadı bozulmak" (s. 100). Bunların yanında fazla olmasa da günümüzde özellikle şehir hayatında çok kullanılmayan birtakım kelimeler de bulunmaktadır: ehlam (s. 33), sac (s. 35), apteslik (s. 39), mintan (s. 43), tokaç (s. 63), kıskı (s. 69), ferace (s. 111) gibi.

Yazar, eserlerinde eski sözcük ya da yeni sözcük bulma uğraşı içerisinde değildir. Tekdüze bir anlatımdan uzak durmakta, anlatımına uygun bir dil ve üslup tercih etmektedir (Türüt, 2014: 27). Günlük hayatta kullanılan, anlaşılabilirliği ve işlevliliği olan sözcükleri tercih ederek dilde zorlamadan kurtulma amacı gütmektedir.

Sonuç

Afet Ilgaz, *Çocuklar da Savaştı* romanını gerçeğe yakın ve inandırıcı bir biçimde kurgulamıştır. Yazarın 10 yaş ve üzeri çocuklar için yazdığı bu roman, çocukların tarih bilincini edinmelerine yardımcı olmuştur. Romanda geçmişte yaşanan savaşların ve getirdiği sıkıntıların insanları, özellikle de çocukları olumsuz bir biçimde etkilediği vurgulanmıştır. Yazar; romanında çocuklara hayatta olumlu-olumsuz

⁵ TDK deyimler ve atasözleri sözlüğünde "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın" olarak kullanılmaktadır. www.tdk.gov.tr

durumlarla karşılaşılabilirliğini, bunların içinde de en olumsuz durum olan savaş ortamının beraberinde hastalıkları, ölümleri getirdiğini göstermiştir. Ayrıca Ilgaz, çocuklara yaşamın bir gerçeği olabilecek savaşlarla karşılaştığı takdirde birlik beraberlik duyguları içerisinde hareket etmenin önemini belirtmiştir. Romanda yazar, çocuklara millî bilinç, vatan sevgisi, aile sevgisi, paylaşım, birlik ve beraberlik gibi temel değerleri vermeye çalışmıştır. Bu değerlerin çocuklara duyarlık kazandırması amaçlanmış, çocukların toplumun ortak değerlerine sahip çıkan bireyler olmaları arzulanmıştır.

Romanda millî mücadele döneminde çocuk, kadın ve yaşlıların savaşın zor koşulları altında yaşamlarını sürdürme, sonradan da hayatta kalabilme çabaları gösterilmeye çalışılmıştır. Romanın ilk bölümlerinde çocukların biyolojik ihtiyaçları diğer ihtiyaçlarının önüne geçmiş, biyolojik ihtiyaçlar karşılandıkça okuma, oyun oynama, hayal kurma becerileri ortaya çıkmıştır. Romanda anlatım açık ve anlaşılır olmakla birlikte imlâ ve noktalama kusursuza yakın düzeydedir. Bu şekilde bir anlatımla yazar, romanında çocukların dil becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yazar; türkü, deyim, atasözü ve ikilemeler kullanarak Türkçenin söz varlığını ve kültür değerlerini çocuklara aktarma amacı güderken onlara yer yer sorgulama yeteneği kazandırmayı da hedeflemiştir. Olay akışı belli bir plana göre hazırlanan romana kahramanların kısa konuşmaları hareket ve canlılık katmıştır. Romanda bulunan resimlemeler; eserin içeriğine uygun olarak kullanılmış, metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda resimlerdeki hareket eğilimi, onları dikkat çekici hâle getirmiştir.

Yazar, romanında çocukların gerektiğinde tek başına hareket edebilecek özgüvende olmaları gerektiği iletilmesini vermiştir. Çocukların hangi yaş grubunda olursa olsun korkularının olabileceğini, ancak bu korkulardan kendi kendilerine telkin yoluyla kurtulabileceklerini göstermiştir. Ancak romanda savaşın ortaya çıkardığı olumsuzluklar neticesinde çocuklar yaşlarından daha büyük sorumluluk yüklenmek zorunda kalmıştır. Çocukların babalarının cepheye gidişi, evlerinin yanması, yiyeceklerinin yok olması, annelerinin öldürülmesi gibi olaylar sonucunda düşmana karşı oluşan kin ve nefret duygularıyla baş edebilme yolları romanda tam olarak karşılanamamıştır. Bunun yerine çocuk kitaplarında bulunması uygun olarak görülmemeyen öç alma duygusu çok aşırı olmasa da romanda yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

- AHİOĞLU-LİNDBERG, E. Nihal (2012). "Çocuk Yetiştirme Açısından Türkiye'de Çocukluğun Tarihi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 31 Ocak 2012/1, ss. 41-52
- AKSAN, Doğan (1995). *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKYÜZ, Metin (2013). "Muzaffer İzgü'nün Toplumcu-Gerçekçi Çocuk Edebiyatı Yaptırlarındaki Toplumsal İletilerin Çocuğa Göreliliği", *JASSS*, Volume 6 Issue 6, p. 27-35.
- ALTINAY, Ahmet Refik (1333). "Harb Edebiyatı ve Osmanlı Şairleri", *Harb Mecmuası*, Y. 2, Ağustos, S. 21.
- ALTINTAŞ, Hakan (2003). "Savaşların Çevresel Boyutu ve Ekosistem Üzerindeki Geri Dönüşü Olmayan Etkileri", *Kırgızistan- Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, 131-153.
- AR, Berrin (2011). *Afet Ilgaz'ın Hikâyeciliği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARSEVEN, Tülin (2005). "Mesaj Açısından Çocuk Kitapları", *Hece Dergisi (Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı)*, 104-105, Ağustos- Eylül, 51.
- ASLAN, Canan (2006). *Yazınsal Nitelikli Çocuk Kitaplarının Çocuğun Okuduğunu Anlama ve Yazılı Anlatım Becerilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAKIR, Ömer (2004). *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- DİKMEN, Şerif (1973). "Afet Ilgaz İle Sanat Üstüne Söyleşi", *Yeniğün*, 15 Ağustos.
- DİLÇİN, Cem (2009). *Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLİDÜZGÜN, Selahattin (1996). *Çağdaş Çocuk Yazını*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DUMAN, Halûk Harun & GÜREŞİR, Salih Koralp (2009). "Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter, p. 29-49.
- ELLİS, Michael. J. (1973). *Why People Play*, Englewood Cliffs.
- ENGİNÜN, İnci & GÖKNİL, Can & GÖNEN, Mübeccel & OĞUZKAN, A. Ferhan & OKTAY, Ayla & ORAL, Feridun & ŞİRİN, Mustafa Ruhi & TUNCER, Nilüfer (2000). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* (Haz. Mustafa Ruhi ŞİRİN), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- ERDAL, Kelime (2009). "Eğitim Değerleri Açısından Çocuk Kitapları", *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız- Türk Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, S. 17 (Temmuz-Ağustos-Eylül), s. 1-18.
- ERDEN, Gülşen & GÜRDİL, Gökçe (2009). "Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri", *Türk Psikoloji Yazıları*, Aralık 2009, 12 (24), s. 1-13.
- ERSOY, Ersan (2009). "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, s. 209-230.
- GARİPER, Cafer (2014). *Savaş Edebiyatı ve Recep Valhi'nin Kalem Ürünleri*, Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu, 1-3 Kasım 2013, (Haz. Ömer Çakır), Ankara: Berikan Yayınevi.
- GURBETOĞLU, Ali (2007). "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Ahlak Eğitimi ve Ahlakî Değerler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 1, s. 81-101.
- GÜLŞEN, Hacer (2008). "Millî Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız", *İlmî Araştırmalar*, S. 25, s. 85-96.
- HATUN, Şükrü & ETİLER, Nilay & GÖNÜLLÜ, Erdem (2003). "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46, s. 251-260.
- ILGAZ, Afet (1959). "Cadı Kazanı", *Varlık*, S. 511, 1 Ekim 1959.
- ILGAZ, Afet (1977). *Aşamalar*, İstanbul: Okar Yayınları.
- ILGAZ, Afet (1993). "Hayatım", *Gündoğan Edebiyat*, S. 5.
- İPŞİROĞLU, Zehra (2007). *Çocuk Yazını Eleştirisi*, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri) 04-06 Ekim 2006, (Haz. Sedat Sever), Ankara: AÜEBF Yayınları: 173-176.

- KANTEMİR, Enise (1979). "Çocuk Kitapları Sorunu", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 191-202.
- KARA, Cem (2012). "Çocuk Kitabı Seçiminde Resimlemelerle İlgili Olarak Ebeveynin Dikkat Etmesi Gereken Başlıca Unsurlar", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 225-232.
- KARAÇAM, Olcay (2011). *Rakım Çalpalapa'nın Eserlerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KIBRIS, İbrahim (2000). *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Eylül Yayınları.
- LUPTON, Deborah (2002). *Duygusal Yaşantı*, Çev. M.Cemal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MUHTEREMOĞLU, Afet (1965). "Hayatım", *Türk Dili Dergisi*, S. 171.
- OĞUZ, M. Öcal & ERSOY, Petek (2007). *Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- OTTOWAY, Andrew Kenneth Cosway (1968). *Education and Society*, Great Britain.
- ÖZDOĞAN, Berka (1997). *Çocuk ve Oyun*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- PARLATIR, İsmail (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları.
- PIAGET, Jean (2004). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev. Hüsen Portakal, İstanbul: Cem Yayınevi.
- SEVER, Sedat (2002). "Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet (Milli Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Bağlamında Bir Değerlendirme)", *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1-2, s. 25-37.
- SEVER, Sedat (2010). *Çocuk ve Edebiyat*, İzmir: Tudem Yayınları.
- SINAR, Alev (1997). *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- SINAR ÇILGIN, Alev (2003). *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, Ankara: Dergâh Yayınları.
- ŞEHİSUVAROĞLU, Hâluk Y. (1937). "Harp Edebiyatı", *Yücel*, C. VI, S. 31.
- ŞEN, Cafer (2008). "Gökhan Akççek'in Eserlerinde Bilinçdışını Telifisi Olarak Yakalanan Çocuksu Anlatım", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4 Summer, p. 716-729.
- ŞİMŞEK, Tacettin (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Rengarenk Yayınları.
- TEMİZYÜREK, Fahri (2014). "Çocuk Edebiyatı Öğretimi Üzerine", *Türk Dili*, C. CVII, S. 756, s. 301-303.
- TEZCAN, Mahmut (1979). "Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolüne Sosyolojik Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 127-135.
- TÜRÜT, Asuman (2014). *Afet İlgaz'ın Romanlarında Şahıslar*, Yüksek Lisans Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ULUDAĞ, Erdoğan (2009). "Çocuk Edebiyatı ve Klâsik Dönem Örneğinde Nâbî'nin Hayriyye'si", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/7 Fall, p. 774-795.
- YALÇIN, Alemdar & AYTAŞ Gıyasettin (2008). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YAVUZER, Haluk (2000). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YAVUZER, Haluk (2001). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YAZBAHAR, Zehra (2011). *Afet İlgaz'ın Romancılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay (2011). *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- YÜKSEL, Murat (1987). *Muhteva İtibarıyla Çocuk Yayınları İle Okul Çağı Çocuklarının Psiko-Sosyal Gelişmeleri Arasındaki İlişkiler*, Çocuk Yayınları Sempozyumu Bildiriler (11-13 Kasım 1981), Ankara: Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.